

FENYVESI CSABA

A felismerésre bemutatás és a hit¹

Simon, akit Péternek neveznek, és fivére, András a galileai Genezáreti-tó partján rendes halászberekként éppen hálóikat mosták, valamikor egy csendes nyári nap délutánján időszámításunk szerint 30-ban. Péter egyszer csak leállt, keze nem mozdult, a távolból érkező embercsoport felé nézett. Ő az! – mondta testvérének. Csak ennyit, nem többet, és a szemét nem vette le a távoli fehér ruhás fiatalemberről és a körülötte nyüzsgő, számára homályossá váló embertömegről. Kicsoda? – kérdezte András értetlenül, kíváncsian.

– Ó! Biztosan tudom! Látom, érzem, és hiszem is. Ezer közül is megismerném!

Jézus, miután Heródes elfogatta és bebörtönözte az őt bíráló Keresztelő Szent Jánost, elhagyta Júdeát, és visszatért Galileába. Názáretből a tenger menti Kafarnaum városába költözött. Ekkortájt harmincadik esztendejében járt, és már nyilvánosan tanított. Miután Péter határozottan felismerte, beszállt a bárkájába, és onnan is prédikált. Majd a szegényes fogásról panaszkodó testvéreket kievezésre és hálövetésre buzdította. Azok alig dobták be hálójukat a vízbe, mindjárt annyira megtelt fickándozó halakkal, hogy már-már szakadozni kezdett.²

A felismerés és a hit kapcsolata

Péter-Simon nem tévedett. Helyesen ismerte fel az isteni tanokat hirdető názáreti Jézust. Annak ellenére, hogy még nem is látta korábban. Mégis a személye olyan messianisztikus volt, és olyan karizmatikus a személyisége, hogy érzésből, hitből táplálkozott a valódi tudása, az egyszerű halász felismerőképessége.

Vajon elég-e napjaink főbenjáró bűnöktől sem mentes világában a felismerőknél a hit ahhoz, hogy helyesen válasszák ki – nem a messiást, hanem –

¹ A jelen tudományos közleményt a szerző a Pécsi Tudományegyetem alapításának 650. évfordulója emlékének szenteli.

² Az Új Testamentum Könyveiből. Máté evangéliuma 4,18–23 pont nyomán megfogalmazva. Szent Biblia, Károli Gáspár fordításában. Anno Kiadó, Budapest, é. n.

a valódi bűnelkövetőt? Akit persze sokszor annyira vágnak a kriminalisták (felderítők, nyomozók), mint a Messiást. Csak legyen már meg! Csak jelenjen már meg! – fohászkodnak egy-egy súlyos bűneset energiát, idegeket, időt nem kímélő nyomozásában. Legalább „jöjjön el” egy potenciális gyanúsított-jelölt, akit megmutathatunk a sértetti Pétereknek, Andrásoknak. Hogy választhassanak az embertömegeből, hogy kimondhassák, rámutathassanak: Ő volt az!

Kimondhatjuk elvi élel: nem elég a hit. Nem elég, hogy „azt hiszem”, ő volt. A hit, a sejtés, a bizonytalanság nem elég. Kell a bizonyosság. Másképpen fogalmazva: bizonyosság kell! Főleg a múlt megismeréséhez. A pontos, tükörhű megismeréséhez, feltárásához, rekonstrukciójához. De megvan-e a ma emberében egyáltalán a megfigyelés, a megjegyzés és a visszaadás-felidézés torzításmentes képessége? Aligha. Kutatások garmadája bizonyítja, hogy napjaink Péterei tévednek, még akkor is, ha látták a valódi tettest.

Felismerési hibaesetek

Elevenítsünk fel néhányat a legsúlyosabb, justizmord (vagy azt megközelítő) következményekkel járó felismerési tévedésekből!³

Az 1921-es „miscarrige of justice” esetben az olasz származású, amerikai szakszervezeti vezetőket *Nicola Saccót* és *Bartolomeo Vanzettit* halálra ítélték, a kivégzést a nemzetközi tiltakozás ellenére 1927-ben végre is hajtottak. Két fegyveres rablással gyanúsították, majd vádolták meg őket négy teljesen elhibázott (képzetlen személyek által adott) „fegyverszakértői” vélemény, lövedék-fegyver azonosítás alapján. *Ezekhez még hozzájött néhány hibásan végrehajtott felismerésre bemutatás, és az alapjukat adó felismerő tanúk tévedései*, valamint a más tanúk által alátámasztott alibi ellenőrzésének elmulasztása, illetve figyelmen kívül hagyása. Ugyanígy negligálták az alvilágból érkezett adatot a más elkövetőkre. Csak 1977-ben ismerte el Massachusetts állam kormányzója, hogy a korábbi bírósági eljárás nem volt korrekt, az előírásoknak megfelelő.⁴

³ Lásd erről részletesebben Fenyvesi Csaba: A justizmordhoz vezető kriminalisztikai hibák. *Belügyi Szemle*, 2014/3., 30–59. o.; Fenyvesi Csaba: A kriminalisztika tendenciái. *Dialóg Campus Kiadó*, Budapest–Pécs, 2014, VII. fejezet.

⁴ Az ügy részletesebb leírását lásd Katona Géza – Kertész Imre: A bűn nyomában. *Minerva*, Budapest, 1977, 201–210. o.; Patrick M. Wall: *Eye-Witness Identification in Criminal Cases*. Charles C. Thomas Publisher, Springfield, 1965, pp. 20–21., 93–94.

K. János az 1957-es martfői emberölésben többször tett hamis beismerő vallomást, ezeket általában meg is változtatta – a Miranda-szabályok miatt ma már helytelen gyakorlati műszóval –, „visszavonta”. Ám az is előfordult, hogy még helyszíni kihallgatás (akkori nevén helyszínelés) keretében is megmutatta, hogyan támadta és ölte meg a munkahelyéről hazafelé kerékpározó sértett nőt. *Jelentkeztek téves felismerő tanúk is, akik látták a bűncselekmény helyszíne környékén.* 1962 és 1967 között újabb öt hasonló bűncselekmény történt a környéken, ezek tettesét, *K. Pétert* 1967-ben sikerült azonosítani, egyúttal bizonyítani terhére – legfőképpen igen részletes feltáró jellegű beismerő vallomása alapján – az 1957-es esetet is.⁵

P. Dénest Heves megyében ítélték hatévi szabadságvesztésre egy 1994-es halált okozó testi sértés és rablás büntetének kísérlete miatt, legfőképpen saját kezűleg írt hamis beismerő vallomása és *egy tévedő tanú vallomása alapján.* Ezek mellett a *kutyás szagazonosítás eredménye is terhelte,* ami annyiban helytálló volt, hogy valóban járt a bűncselekmény helyszínén, de nem az elkövetéskor, hanem korábban. Két és fél évet töltött már le jogerős szabadságvesztéséből, amikor egyértelművé vált, hogy más volt a tettes, akit emiatt felelősségre is vontak.⁶

K. Edét a 2002-es móri, nyolc ember halálát okozó büntetőügyben ítélték jogerősen életfogytiglani szabadságvesztésre több év után. *Mégpedig főleg téves felismerésre bemutatások, tévedő tanúk,* a terhelti védekezés ellenőrzésének elmaradása, perszeverantikus egy verzióhoz való ragaszkodás miatt. Mint utólag kiderült, a 2007-ben feltárt valódi tetteseket a büntény napján a környék blokkolását végző rendőrök igazoltatták is, amint éppen a városból (a bűncselekmény után) távoztak autójukkal, benne a fegyverekkel és zsákmánnyal.⁷

M. János Szolnok megyei, 1980-as évekbeli emberöléses ügyében – miután a bizonyítási kísérletek elmaradtak azok ellenőrzésére – téves tanúvallomások születtek, hiányos és pontatlan házkutatási-lefoglalási jegyzőkönyvek, bűnjeljegyzékek, fényképmellékletek készültek, hibásan választottak hatósági tanúkat a kutatás során, *befolyásolt felismerésre bemutatásokat tartottak,*

⁵ Katona Géza: A bűnüldözés fél évszázada. BM Kiadó, Budapest, 1998, 193–195. o.; Kovács Lajos: A Mór megtette. Korona Kiadó, Budapest, 2009, 248–255. o.

⁶ Lásd részletesebben Hack Péter: Az igazságszolgáltatás kudarcai. In: Fenyvesi Csaba (szerk.): A Magyar Büntetőjogi Társaság Jubileumi Tanulmánykötete. Budapest–Debrecen–Pécs, 2011, 36. o.

⁷ Dezső Antal védőbeszéde a móri mézszárlással vádolt K. Ede védelmében. In: Tóth Mihály (szerk.): Híres magyar perbeszéddek. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2013, 334–368. o.; Hack Péter: i. m. 36–37. o.; Kovács Lajos: i. m. 370. o.

késedelmesen ellenőrizték a terhelt alibi hivatkozását, és nem őrizték meg a boncolás során a vércsoport-analízishez szükséges sértetti lépet.⁸

1985-ben 32 év szabadságvesztésre ítélték az amerikai Wisconsin államban Steven Averyt szexuális motivációjú emberölési kísérletért. *A sértett hölgy választotta ki sorban álló felismerésre bemutatáskor a cselekményt követő három nap után.* Mint 2003-ban, az Innocent Project keretében (*eyewitness misidentification*) kiderült: tévesen. A helyszínen talált tettesi hajszál DNS-analízise kimutatta ugyanis, hogy az a valódi elkövetőhöz, Gregory Allenhez tartozik, aki éppen a hasonló bűncselekményért kapott hatvanéves szabadságvesztését töltötte.⁹

Az Sz. testvérpár hat hónapig volt előzetes letartóztatásban az 1990-es években az egyébként „whiskys rabló” néven elhíresült A. Attila által elkövetett egyik bankrablási ügyben, mivel *téves tanúfelismerések, illetve kutyás szagazonosítások* történtek.¹⁰

Egy 2015-ös pécsi, szeméremsértéses bűnügyben a 37 éves (későbbi) terhelt úgy került látókörbe, hogy a Kertvárosban készült videofelvételek egyikében szerepelt ő maga is. Későbbi állítása szerint ott 2015. október 17-én este éppen futóedzést tartott, és akkor igazoltatták a rendőrök. Ennek alapján október 21-én (a cselekmény másnapján) az ő adattáras (nyilvántartásbeli) igazolványképét is bemutatták a szeméremsértéses bűncselekmény sértettjének, másik három fénykép mellett. *A hölgy „70%-ban” felismerte a későbbi gyanúsítottat. Ezt követően a felismerésre bemutatást végzők a homlokát letakarták a fényképén, ekkor már „80%-os” bizonyossággal ismerte fel a „csúcsos álla, szeme, valamint a szemüvege miatt”. Ezek után csak a terhelt kapucnis (videós) képét mutatták meg a szemtanúnak, aki akkor már „100%-ban” felismerte a szeméremsértőt.* A hatóság a továbbiakban személyi felismerésre bemutatást (kiválasztást) nem végzett, hanem meggyanúsította a foton (videón) szereplő fiatalembert.

Az azonnal, és később is következetes tagadásban lévő gyanúsítottat még aznap szembesítették a jegyárussal, aki akkor már a hangjáról is „felismerni”

⁸ A bíróság nem fogadta el a kutyás szagazonosítás és a poligráfós vizsgálat terhelő eredményeit bizonyítékként, mivel azok módszertanát nem tartotta tudományosan megalapozottnak, illetve megbízhatónak. Lásd erről a további részleteket Katona Géza: Még egyszer Magda János bűnügyéről. *Belügyi Szemle*, 1986/8., 96–104. o.

⁹ A szabadlábra helyezett Steven Averyt a 2003-ban még mentő DNS-analízis 2005-ben már életfogytiglani szabadságvesztésbe „kergette”, miután megölte Teresa Halbachot, és illegálisan tartott fegyvert magánál. Lásd minderről részletesebben Aric W. Dutelle: *An Introduction to Crime Scene Investigation*. Jones and Bartlett Learning, Burlington, 2014, p. 242.

¹⁰ P. Gál Judit – Ambrus Attila: *En, a Whiskys*. IPM Könyv, Budapest, 1999, 168. o.

vélte a vele szemben ülő (ismét tagadó) fiatallembert az egyébként érdemében eredménytelenül járt nyomozási cselekményen. (Az összes nyomozási adat alapján az eljárás végére kiderült, hogy a *felismerő tanú tévedett*, a terhelt nem lehetett a helyszínen az elkövetés időpontjában.)¹¹

Annyit teszek hozzá az életbeli ügy kapcsán, hogy – helyesen – nem tartott a nyomozó hatóság személyi felismerési bemutatást a fénykép/fényképek/videókép többszöri bemutatása után, mert annak már nem lett volna bizonyító értéke. (E védő által is kihangsúlyozott állásponttal az ügyészség is egyetértett végső, értékelő, ügylezáró, nyomozásmegszüntető határozatában.)

Akkor (és általában is) a tanú már a fotókról megismert arcot/arcokat választja ki leginkább, semmint a valódi elkövetőt, akit jóval korábban, egyszer és rövid ideig látott, talán rossz látási, észlelési körülmények között.

Elvi síkon mondom el, hogy felfogásom szerint értelmetlen százalékokról beszélni egy felismerés kapcsán, hiszen nincs a testrészeknek, a felismerés szintjének meghatározott értéke. Minden törtszázalékban meghatározható „felismerés” csak hasonlóságot eredményez(het). Nem többet! Bizonyosságot, valódi felismerést csak egyféle módon és számmal, a teljessel lehet kifejezni, azaz a száz százalékkal (ahogyan Péter-Simonnál láttuk). Ezt azonban nem kell kiírni egyetlen jegyzőkönyvben sem, hiszen az eredmény az, hogy a felismerő valóban „felismeri” valakiben (akár képen, akár élő személyként) a tettést. Még akkor is, ha ez téves, ami lehet, hogy csak utólag derül ki, vagy esetleg ki sem derül.

Felismerési kísérletek

Szerényebb súlyú, nem justizmord következményű kísérletről *Hans Gross* (1848–1917), „a kriminalisztika atyja” is beszámolt. Mintegy százhusz évvel ezelőtt, a nyomozás tudományának hajnalán, joghallgató diákjai közül nyolc tucatot magával vitt egy akkor még dívó akasztásos kivégzésre. A grazi professzor előtte felhívta a figyelmüket, hogy egy kérdést fog feltenni az esemény után, tehát jól figyeljenek. A huszonéves, egészséges, kiválóan látó joghallgatók mintegy fél órán keresztül, fényes nappal, kellő közelségből és tiszta látási körülmények között nézték az egyetlen hóhéros akasztást. Utána nyomban visszatértek az egyetemre, és megkapták az ígért kérdést a tanártól: milyen színű volt a hóhér kesztyűje? A nagyjából száz diáknak csak 23 szá-

¹¹ A részletes eset- és nyomozásismertetést lásd Fenyesi Csaba: A felismerésre bemutatás és a digitális adatok jelentősége egy szeméremértő bűncselekmény tükrében. *Belügyi Szemle*, 2016/9., 119–129. o.

zaléka találta el, hogy nem is volt kesztyű a hóhéron. A többiek vagy nem tudták, vagy barna, fekete, szürke, fehér színt jelöltek meg – tévesen.

A szomorú tény az, hogy a valóságban ezerszer rosszabb körülmények között történik az észlelés, megjegyzés és visszaadás. Csak példálózva írom meg a különbségeket:

- a) az „élettanúk”, a potenciális felismerők nem tudják, hogy hamarosan egy bűntényt fognak látni, egy megjegyzendő eseményt, nem hívja fel senki előre a figyelmüket;
- b) a bűncselekmény miatt általában sokkos, letaglózott, de legalábbis feszült, zaklatott, nemritkán fájdalmasan szenvedő állapotba kerülnek;
- c) látási, hallási, észlelési képességeik, érzékszerveik nem olyan frissek, kifinomultak, mint a huszonéves joghallgatóké;
- d) a sértettek általában laikusok, ellentétben a joghallgatókkal, akiknek volt némi előképzettségük a bűnügyek (kriminalisztika, kriminológia, pszichológia) körében;
- e) az átlag sértettek értelmi, felfogási, rögzítési, visszaadási képessége nem bizonyosan éri el a tanulásban jártas, fiatal joghallgatók szintjét;
- f) nincsenek ideális látási-hallási (távolsági, fény-) viszonyok az egyes bűncselekményi helyszíneken;
- g) szinte sosincs harmincpernyi idő az alapos tettesi (cselekményi) megfigyelésre a valódi helyszíneken, néha pillanatok alatt zajlanak le az események;
- h) nem biztosan az események után közvetlenül érkezik a kikérdezés, a felidézés lehetősége, és nem feltétlenül nyugodt (hatósági) körülmények között.

A Gross-féle kísérletet magam is többször modelleztem már oktatói pályafutásom során. Legutóbb a 2015. júniusi pécsi országos konferencia 103 rendezeti dolgozója előtt, amikor is szimulált támadást szerveztem. Ennek során a szemére húzott sapkás, laza dzsekis, farmeros, sportcipős, kesztyűs elkövető az előadásom közben, nappali világosságban „támadott meg” és ütlegelt egy előre bekészített papírhengerrel a két padsor között besietve. A támadó és a szituáció hitelességét mutatja, hogy két kommandós rendőrhallgató felugrott és a kéz hátracsavarásával kivezette a „támadót”, és már majdnem értesítették a rendőri ügyeletet.

Ezek után rögvest egy kérdést tettem fel a jelenlevőknek: milyen színű volt a támadó kesztyűje?

Mindössze három jelentkező vallotta, hogy tud nyilatkozni erről, de ők is más színt adtak meg. Fekete vetődött fel, miközben a mintegy fél percet a te-

remben időző tettes barna kesztyűt viselt, amelynek párját a zsebemből előhúзва mutattam fel.

Itt jegyzem meg, hogy nemcsak személy-, hanem állatfelismerések (és kísérletek) is léteznek, ha nem is mind kriminális értelemben.

Ismert tény, hogy még napjainkban is fedeznek fel új állatfajokat szerte a világban. Ománban tudtam meg, hogy a holland állathangrögzítő szakember, *Magnus Robb* 2013 tavaszán ritka bagolyfajra bukkant az Ománi-hegység egyik völgyében.¹²

Érdekes kriminalisztikai, témánkba vágó kérdés: miből veszi észre, miről ismeri fel egy szakember, hogy újat lát, úgy is kérdezhetem, mi a gyanúok? Nos, tisztelt olvasó, az állat hangja.

Valójában ez is kriminalisztikai metódus, miközben az erdön, hegyen jár és új hangot hall, mivel hangfelismerést végez az egyébként igen kifinomult hallású, a madárhangokat (azon belül az egyes bagolyhangokat) jól ismerő specialista. Felkelti gyanúját, hogy ismeretlen az ének, megfog egy példányt, majd újabb kriminalisztikai fordulatként, a bizonyosság elérése érdekében, a tökéletes azonosításért (mint a kriminalisztika fókuszja, örök célja)¹³, DNS-vizsgálatot végez a madármintából (például madártollból).

Az emberi szag érzékelése, felismerése körében is találhatunk állatot. Úgy vélem, kimondhatom, hogy a humánszag speciális felismerését végző kutya is témánkba vág¹⁴, hiszen a felismerési képességét használjuk ki a személyazonítás körében. Jelenlegi adataink szerint erre a feladatra a kutya a legalkalmasabb mint egyfajta „élő műszer”, mint „biodetektív”.¹⁵ Röviden erről csak any-

12 Magnus S. Robb – Arnoud B van den Berg – Mark Constantine: A new species of Strix owl from Oman. Dutch Birding, no. 35, 2013, pp. 275–310.

https://www.dutchbirding.nl/journal/pdf/DB_2013_35_5.pdf#page=5&search=magnus

13 Lásd erről a szerző gondolatmenetét. Fenyvesi Csaba: A kriminalisztika piramismodelljének második változata. Belügyi Szemle, 2014/9., 32–43. o.

14 A különlegesen kiképzett és vizsgáztatott szolgálati kutyákat a szagazonosításon, szagfelismerésen túlmenően a rendőrségi, nyomozási munka számos más területén is alkalmazzák hazánkban, de törvényi szabályozást csak mint kényszerítő eszköz kapott. A kényszerítő eszközként rendszerbe állított szolgálati kutya esetében a hatóság kizárólag az állat fizikai erejét használja, a kutya speciális szimat-képessége e téren marginális. Felismerésre fókuszáló tanulmányunkban nem foglalkozunk a világban is elterjedt nyomkövetési, anyagmaradványt – tárgyi bizonyítékot, például kábítószer, robbanószer, holttestet – kutató, továbbá a személy- és objektumvédelmi funkciókat ellátó, illetve a katasztrófák helyszínein mentést végző kutyákkal. Lásd részletesebben erről Horváth Orsolya: A kriminalisztikai szagazonosítás jelene és jövője. Belügyi Szemle, 2013/2., 88–101. o.; Hautzinger Zoltán: Az emberi szagok kriminalisztikai azonosítása. In: Fenyvesi Csaba – Herke Csongor (szerk.): Emlékkönyv Vargha László egyetemi tanár születésének 90. évfordulójára. Pécs, 2003, 79–89. o.

15 A német hatóságok kábítószer felkutatására, felismerésére már évek óta alkalmaznak speciálisan kiképzett sertéseket, az izraeli hatóságok pedig reptéri csomagok robbanószeres vizsgálatánál egereket, illetve léteznek Afrikában taposóaknák felkutatására kiképzett patkányok is.

nyit, hogy bár a krimináltechnika története során több alkalommal foglalkoztak a szaglás műszeres helyettesítésével, a szagkomponensek technikai vizsgálatával, a kísérletek rendszerint kudarcot vallottak, vagy kevés eredménnyel szolgáltak. Hallottunk már szagot észlelő vagy felismerő készülékekről – például a levegő vegyi szennyeződését, beteg ember kilélegzett levegőjét érzékelő műszereket –, de ezek az eszközök napjainkban sem vetekedhetnek a kutya szaglószerével, annak teljesítményével és megbízhatóságával.¹⁶ Kísérletek igazolták, hogy a kutya szinte elképzelhetetlenül kicsiny mennyiségben, milliliterenként 10–14 gramm hígításban jelzi a keresett anyagot. A kutyák szaglása körülbelül egymilliószor jobb, mint az emberé. A szaglómező nagysága az embernél öt, a német juhászkutyák esetében 150-170 négyzetcentiméter, vagyis ha a kutyák szaglómezejét kiterítenénk, akkor egy nagyjából másfél-szer másfél méteres szőnyeget kapnánk, ezzel szemben az emberé egy gyufásdoboznyi.¹⁷ Specialitása az is, hogy a szimatolása segítségével hosszabb ideig képes a szaganyagokat a szaglónyalvárával érintkezésben tartani.¹⁸ Mindezek alapján mind a mai napig igaz az az állítás, hogy a szagazonosításra, szagfelismerésre a leginkább alkalmazható „műszer” a kutya.¹⁹

Felismerési, felismertetési hibaokok

A justizmordkutatásokban egyértelműen első helyen szerepel a veszélypontok között a látásra épülő felismerésre bemutatás (*identity parade, field identification, show-up, line-up*). Veszélyességét külön emeli, hogy a tapasztalatok sze-

16 Bár már a múlt században történtek intézkedések arra, hogy a korábbi eseti gyakorlaton túllépve vonjanak be kutyát a nyomozásba, a szagazonosító bűnügyi szolgálati ebek kriminalisztikai feladatokra való rendszeres felhasználása csak az 1920-as évektől lett szervezetszerű. Egyes vélemények szerint rátermettségük, egyedi tulajdonságuk alapján elvben bármelyik fajta alkalmas lehet a szagok kiválasztására, de a leginkább alkalmasnak az úgynevezett „vegytisztán szagoskutyák”, azaz a németjuhász, a hannoveri véreb, a labrador, a golden retriever és a belgajuhász bizonyultak. Ezek azok a kutyafajták, amelyek érdeklődését szakszerű kiképzéssel fel lehet kelteni az idegen személyek „szagnyomának” követésére vagy kiválasztására. Hazánkban a nyomozó hatóságok állományában túlnyomórészt német juhászkutyákat rendszeresítettek. Ennek indoka nemcsak e fajta széles körű elterjedtsége, hanem az a helyzetspecifikus körülmény is, hogy a német juhászkutya – megnyúlt fejállása következtében – könnyen fel tudja venni a szükséges szagot az ezek tárolására használt üvegedényekből.

17 Fehér György: A háziállatok funkcionális anatómiája. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1980, 724. o.

18 Janza Frigyes: A bűnügyi szolgálati kutya. In: Bócz Endre (szerk.): Kriminalisztika I–II. BM Duna Palota Kiadó, Budapest, 2004, II. kötet, 676. o.

19 A „műszer” szó ad ösztönzést arra, hogy megemlítsem e helyütt a jövőben realitássá alakítható (és szerintem való) drónok kamerával összekötött arcfelismerő programmal való ellátását. Lásd erről Sean Sullivan: Domestic Drone Use and the Mosaic Theory. University of New Mexico School of Law Legal

rint a kezdeti felismertetési hiba, tévedés végiggyűrűzik az egész eljáráson, és lavinaként „söpri le” a más, esetleg ellentétes (mentő) bizonyítékokat. Túl erőssé válik, ráadásul a terhelt és védője számára szinte kivédhetetlen, ha azt szabályosan folytatták le, és „pusztán” a tanú tévedéséről van szó. Ennek ellenbizonyítása elméletileg is kritikus, a gyakorlatban még inkább.

E rövid bevezetés után nézzük a feltárt felismertetési hibaokokat! Eddigi kutatásaink²⁰, a szakirodalmi adatok és gyakorlati tapasztalataim, illetve az említett, valós ügyekben előfordult téves modusok alapján a következő végrehajtási (kriminalista) hibaokokat sorolhatjuk fel, amelyek eltérnek a kriminalisztikai követelményektől, ajánlásoktól.

- a felismerő tanúnak előzetesen már bemutatták a „felismerendő” (később a sorban álló egyik) személy egyedüli fényképét (például M. János, illetve K. Ede ügyében is előfordult két tanúnál, később a tanúk már a látott kép alapján választottak);
- a felismerésre bemutatás előtt a végrehajtás helyén (például rendőrségi folyosón, udvaron, autóban) már előzetesen látja a felismerő tanú a később a sorban szereplő személyt (M. János esetében éppen bilincsben várakozva látta);
- a potenciális terhelt vagy már terhelt kitűnik, lényegesen eltér a sor többi tagjától öltözetében, hajviseletben, hajszínben, magasságban, szőrzetben (szakáll, bajusz stb.), korban, testalkatban, bőrszínben (M. János esetében egyedül ő volt papucsban, a többiek utcai cipőben, mivel az épületen belülről hozták a felismertetés helyére);
- a situációhoz kötődő felismerésre bemutatást nem azonos észlelési körülmények között hajtják végre (M. János esetében nem volt meg a kellő távolság és fényviszony, amikor később helyesen hajtották végre, kiderült, hogy nem is láthatták a tanúk olyan távolságból, nemhogy az arcát, még a nemét, korát sem);
- több felismerő tanú esetén nem különítették el őket egymástól a felismertetés előtt és közben;
- nincs elég számú személy (vagy tárgy) a kiválasztásnál (a hírhedtté vált, szintén justizmordos, francia Dreyfus-ügyben egyedül a századost mutatták meg a tanúknak);

Studies Research Paper, No. 2013-02., p. 1.; továbbá Szabó Endre Győző – Bojnár Katinka – Buzás Péter: Új globális technológiák kihívásai a magyar jogban. In: Tóth András (szerk.): Technológia jog. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2016, 81. o.

²⁰ Lásd ezekről Tremmel Flórián – Fenyvesi Csaba – Herke Csongor: Kriminalisztika: tankönyv és atlasz. Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 2005, 2009; Fenyvesi Csaba: Szembesítés. Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 2008.

- fénykép felismerésre bemutatása esetén csak az azonosítandó személyről mutatnak be képet (nem mutatnak többet);
- vagy túlságosan nagy méretűt (kiugróan eltérőt a többihez képest) mutatnak róla, vagy a nyomozói verzióhoz igazodó személy fényképét lassabban, hosszabban mutatják;
- a felismerésre kiválasztott csoport tagjai lényegesen különböznek egymástól ismertetőjegyeikben (túl vegyes a „kép”, magasság, testalkat, kor stb. szerint);
- szuggesztiót, befolyásolást, helytelen instrukciókat alkalmaz a hatóság tagja a felismerő tanú irányába, sugallja a kiválasztandó (verziós) személyt (durvább módon: megerősítő, dicsérő megjegyzést tesz);
- helytelen, hiányos, hibás jegyzőkönyvi, illetve videós rögzítés a lefolytatásról, a felismerők nyilatkozatairól;
- elmarad a felismerő tanú hatósági figyelmeztetése, hogy nem feltétlenül kell a kérdéses személyek (tárgyak, hang) közül választania, és hogy az elkövető nem biztos hogy jelen van;
- indokolatlanul késedelmesen hajtják végre a nyomozási cselekményt (elhalványulnak a tanúk emlékképei).

A hosszú felsorolásból és az idézett gyakorlati esetekből kitűnik, hogy kétirányú probléma húzódik, húzódhat meg a hibás felismerések-felismertetések mögött. Egyrészt a hatósági (jogi-kriminálisztikai) túlkapások, hibázások, befolyásolások, másrészt a tanúk tévedései (hibás megfigyelés, képrögzítés, előhívás miatt), illetve előfordulhatnak ezek kombinációi is, egyidejű, páros-párhuzamos megjelenésük.

Felismerési hibák megelőzése, kivédése

Joggal vetődik fel a kérdés: hogyan lehet az imént és a korábbiakban felsorolt hibaforrásokat megszüntetni, megelőzni, kivédeni. Válaszaim a következők:

Kritikusnak vélem a hatósági befolyásolást, a torzító instrukciók adását. Ezért e körben nézetem szerint alapvetően arra kell törekednie a kriminalistának, hogy minél kevesebb kommunikáció történjen a bemutatás alatt, az instrukciói pedig rövidek, érthetők és pontosak legyenek. Meg kell győződnie arról, hogy egy esetleges azonosítás esetén – akár személyről, hangról, tárgyról van szó – a felismerő mennyire biztos a választásában. Eközben kerülnie kell a legenyhébb szintű elbizonytalanítást is. A kulcsmondat pedig,

amelynek mindenképpen el kell hangoznia, az az, hogy „az elkövető talán nincs is jelen a sorban”. *Malpass és Devine* volt az első, akik egy 1981-ben végzett kísérletükkel²¹ demonstrálták, hogy ennek a mondatnak az elhangzása vagy el nem hangzása jelentős kihatással van a téves és pontos azonosítások egymáshoz viszonyított arányára.

Másik megoldási javaslat a hatósági befolyásolás kivédésére, hogy az ügyet ismerő kriminalisták helyett az ügygel eddig nem foglalkozó, úgynevezett „vak” (*blind*) végrehajtókat vetnek be. Itt olyan rendőrségi alkalmazottakról van szó, akik nem ismerik az adott ügyben a (potenciális) gyanúsított személyét, vagyis nem tudják, hogy kire irányul a verzió. Magát a sort a gyanúsítottat és az ügyet ismerő kriminalisták állítják össze. Ám szerepük itt egyelőre megáll, kilépnek a processzusból. Átveszi az alkalmazott, akinek közölnie is kell a felismerővel, hogy ő csak a felismertetést végzi, és sem az ügyet, sem a résztvevőket nem ismeri. Mindezek után lefolytatja – mégpedig kíméltén, távolságtartón, befolyásmentesen – a felismerésre bemutatást a taktikai-technikai ajánlásoknak megfelelően szervezve, rögzítve. Majd a jegyzőkönyvet, „az eredményt” átadja a kriminalistáknak.

A tanúvallomás megbízhatóságának egyik ellenőrző próbája a kezdeti „vakpróba”, vagyis minden gyanú fölött álló emberekből (hangokból, tárgyakból) összeállított „üres” sor is lehet. Lényege, hogy ezáltal kiszűrhető a csak a hatóság igényeinek mindenképpen megfelelni igyekvő tanú, hiszen a felismerő részéről itt csak egyetlen jó válasz lehetséges: a látott személy nincs közöttük. Ha mégis felismerne valakit – és ezt ráadásul kategorikusan teszi –, értelme sincs a további valós felismertetésnek.

Az egész eljárást kép- és hangfelvétellel is képes, jó minőségű videotechnikával rögzíteni kell, amely melléklete a jegyzőkönyvnek az egész büntető-eljárásban. Ebből kiderülhet a menet közbeni befolyásolás – ami esetleg előtte történik, és nem látjuk –, illetve a felismerés tényleges, valós eredménye, „színezete”, továbbá, hogy összhangban van-e az írásbeli jegyzőkönyv tartalmával. Ezt mind a három eddig tárgyalt esetről – kombináltan – célszerű alkalmazni.

Garanciális tényező lehet a terhelt védőjének jelenléte is, azonban ez nehezen kivitelezhető a kriminalisztika gyorsasági alapkövetelménye mellett, hiszen éppen sokszor a feljelentés napján, néhány órával a cselekmény után történik meg a felismerésre bemutatás. Másrésztől éppen e cselekmény által

²¹ Roy S. Malpass – Patricia G. Devine: Eyewitness Identification Lineup Instructions the Absence of the Offender. *Journal of Applied Psychology*, vol. 66, no. 4, 1981, pp. 482–489.

válí majd valaki terheltté, jön elő a „megalapozott gyanú”, és addig még nem is nyílt meg a védői státus, a jogállás. Folyamatban lévő ügyekben, ahol a gyanúsított jogállás már létező, célszerű élni ezzel a megoldással is.

Egyes amerikai kutatók úgy vélik, hogy a felismerésre bemutatást leginkább lefolytató kriminalistáknál hiányzik az eljárás minőségéhez szükséges, főleg krimináltaktikai és -pszichológiai szakismeret. Véleményük szerint a hosszú távú megoldást az jelentené, ha egy szervezeti reform keretében szakértőket képeznének, valamint a felismerésre bemutatást is oktatnák a jogi tanintézményekben. *„Egyelőre azonban úgy tűnik, nem reális elvárni a jogi szakemberektől, hogy pszichológiai folyóiratokat olvassanak, mint ahogy az sem elvárható a pszichológusoktól, hogy jártasak legyenek a jogi szakirodalomban.”*²²

Vannak törekvések új felismerési metódusok alkalmazására is.²³ Ezek közé tartozik az úgynevezett ökológiai felismerésre bemutatás. Lényege szerint abban különbözik a hagyományos eljárástól, hogy a tanút – többé-kevésbé véletlenszerűen – a természetes környezetben tartózkodó terhelt mellett vezetik végig. Ilyenkor megkérlik az azonosítandó célszemélyt, hogy egy olyan helyen tartózkodjon, ahol több ember van jelen, például egy áruházban, forgalmas utcán. Ott a tanút azzal a szándékkal kísérik, hogy próbálja felismerni, kiválasztani az általa korábban látott tettetést. Azt, hogy az összehasonlításra szolgáló személyeket nem célzottan választják, általában kiegyenlíti a jelenlévők nagy száma és változatossága. Ám lehetséges az is, hogy a járőröket mégis célzottan, összehasonlításra kijelölt személyekkel „gazdagítja” a hatóság. Ennek a módszernek az az előnye, hogy fesztelenebb, oldottabb,

22 Avraham M. Levi: Some Facts Lawyers Need To Know about the Police Lineup. Criminal Law Quarterly, iss. 46, 2002, p. 182.

23 Az elmúlt években az Egyesült Államok számos városában és államában a hagyományos felismerésre bemutatás helyett egy új módszert alkalmaznak, amely során a tanúknak egyesével mutatják be az összehasonlítandó személyeket. Pszichológusok szerint ennek az úgynevezett szekvenciális felismertetésnek az az előnye, hogy a tanú a bűncselekményről az emlékezetében élő képet össze tudja vetni az előtte álló személlyel, ellentétben a hagyományos felismertetéssel, ahol a többi személyre is figyelnie kell. Ám a kutatások szerint a szekvenciális módszer kevésbé megbízható, mint a hagyományos. Hétszáz esetet vizsgáltak, a hagyományos felismertetésnél hatvan százalékban választották ki az adekvát személyt, míg a szekvenciális változatnál ez az arány csak negyvenöt százalék volt. Rod C. L. Lindsay – Gary L. Wells: Improving eyewitness identification from lineups: Simultaneous versus sequential lineup presentation. Journal Applied Psychology, vol. 70, no. 3, 1985, pp. 556–564.; Avraham M. Levi: An analysis of multiple choices in MSL lineups, and a comparison with simultaneous and sequential ones. Psychology, Crime & Law, vol. 12, no. 3, 2006, pp. 273–285.; Roy S. Malpass: A policy evaluation of simultaneous and sequential lineups. Psychology Public Policy and Law, vol. 12, no. 4, 2006, pp. 394–418. A német szakirodalomból lásd erről Anette Schafer: Sequenzielle Video-Gegenüberstellungen. Kriminalistik, Nr. 12, 2001, S. 797–798.

mint a klasszikus felismerésre bemutatás, és így minimálisra csökken a veszélye, hogy a célszemély – belső feszültsége, vagy az összehasonlításra kijelölt („vatta”) személyek önkéntelenül is rá irányuló figyelme miatt – kitűnjön a csoportból.²⁴

Sommázat

Péter-Simon magabiztos, tiszta, Krisztust felismerő, kiválasztó képességét aligha várhatjuk napjaink adat-, információ- és ingerhalmazoktól terhes világában a bűncselekmények sértettjeitől, tanúitól. Mégis minden kriminalistának törekednie kell az összes tisztességes eszközzel és módon az észlelő személyek emlékképeinek minél pontosabb felidézésére, az esetleges torzulások, tévedések kiszűrésére, minimalizálására. A felelőségük óriási, mert az esetleges felismerési tévedés – mint az említett példákban látható – végzetes következményekkel járhat. A kriminalisztikai, jogállami halászhálónk nem fog csordulásig telni bőséges terméssel. Sokkal inkább „döglött” halak juthatnak felszínre, és ez nem szolgálja a jogállamba, a modern kriminalisztika hatékonyságába vetett hitünket. Bizonyosan nem!

²⁴ Kate Zernike: Study Fuels a Growing Debate Over Police Lineups. The New York Times, April 19, 2006. <http://www.nytimes.com/2006/04/19/us/19lineup.html> ; illetve Hans J. Odenthal: Die Gegenüberstellung im Strafverfahren. Richard Boorberg Verlag, Stuttgart–München–Hannover– Berlin–Weimar, 1992